

Poznań, dnia 19 maja 2020 roku

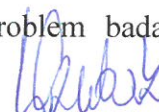
prof. UPP dr hab. Wawrzyniec Czubak
Wydział Ekonomiczno-Społeczny
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
ul. Wojska Polskiego 28. 60-637 Poznań

Recenzja pracy doktorskiej mgr Magdaleny Golonko

pt.: „Znaczenie produkcji surowców zielarskich w kształtowaniu sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych (na przykładzie województw podlaskiego i lubelskiego)”, napisanej w Instytucie Ekonomii i Finansów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, pod kierunkiem dr hab. inż. Tomasza Rokickiego i promotora pomocniczego dr hab. Marcina Wysokińskiego

1. Ocena zasadności wyboru tematu rozprawy

Dochód rolniczy pozostaje podstawową kategorią badawczą w ekonomii rolnej z tego względu, że określa poziom życia rolnika i osób związanych z gospodarstwem rolnym, stanowi warunek trwania oraz dalszego rozwoju gospodarstwa, wyznacza ramy decyzyjne podmiotów w zakresie rozmiarów produkcji - a więc dostarczania żywności, wpływa na poziom konsumpcji dóbr i jest centralnym elementem polityki rolnej. Od poziomu dochodów zależy szansa zrealizowania społecznych oczekiwań wytwarzania żywności dostępnej fizycznie i ekonomicznie, produkowanej przy zachowaniu praktyk rolniczych zgodnych z koncepcją zrównoważonego rozwoju. Poziom dochodów rolniczych pośrednio wpływa na rozwój obszarów wiejskich nie tylko w wymiarze ekonomicznym, ale również społecznym, co w istocie współtworzy poziom rozwoju gospodarczego danego regionu czy kraju. Z punktu widzenia pojedynczego gospodarstwa elementem maksymalizacji ekonomicznej funkcji celu jest poszukiwanie rozwiązań dających możliwość uzyskania alternatywnych (poza konwencjonalną produkcją rolną) źródeł dochodów. Z uwagi na specyfikę wybranych regionów kraju produkcja zielarska może być rozwiązaniem rozwoju gospodarstw rolnych i obszarów wiejskich. Waga podjętego zagadnienia opłacalności produkcji i dochodów rolniczych, złożoność i specyfika na poziomie sektora, jak również mikroekonomiczne znaczenie dla producentów rolnych skłaniają do uznania kwestii dochodów rolniczych za istotny problem badawczy. Z tych powodów temat rozprawy doktorskiej należy uznać za naukowo trafny, aktualny i cenny. Znalezienie odpowiedzi na postawiony w pracy problem badawczy,

dotyczący zdefiniowania kluczowych obszarów działalności gospodarstw dla podniesienia ich dochodów przy danych uwarunkowaniach produktywnościowych i zasobowych, ma wartość aplikacyjną istotną i użyteczną dla zarządców gospodarstw rolnych oraz decydentów polityki rolnej.

2. Struktura i zawartość rozprawy oraz ocena pracy

Praca ma klasyczny układ, charakterystyczny dla prac ekonomicznych. Praca liczy 201 stron, na których zamieszczony jest tekst zasadniczy (170 stron), streszczenie, spis treści, literatura oraz spis tabel i rysunków. Bibliografia obejmuje 253 pozycje literatury wykorzystanych w pracy. Literatura jest starannie dobrana, właściwie cytowana i zawiera przegląd nie tylko krajowych, ale także zagranicznych pozycji literatury przedmiotu. Przegląd literatury związany jest z tematem pracy i odnosi się do problematyki przekształceń strukturalnych w rolnictwie, dochodów, logistyki i elementów zarządzania w gospodarstwie, a także zieleństwa. Literatura angielskojęzyczna, tj. książki i publikacje wydane w zagranicznych periodykach, obejmują łącznie 64 pozycje.

Tekst zasadniczy, poza wstępem i podsumowaniem, składa się z sześciu rozdziałów. Uzasadnienie wyboru tematu, cel i zakres pracy, hipotezy badawcze, metodyka i materiał zostały przedstawione we wstępie oraz pierwszym rozdziale numerowanym. Po raz pierwszy spotykam się z zaprezentowaniem w rozprawie harmonogramu prac nad rozprawą doktorską. Po lekturze całej pracy sądzę, że właściwsze byłby graficzne zaprezentowanie jedynie kluczowych etapów pracy w formie schematu postępowania badawczego z uwzględnieniem stosowanych metod, co zresztą zostało zapowiedziane w treści poprzedzającej rysunek 1, jednak na rysunku nie znalazło się. W proponowanym przeze mnie układzie, tzn. rezygnując z harmonogramu prac na rzecz schematu postępowania badawczego, treść zyskałaby charakter bardziej metodyczny. Chodzi bowiem o to, że do ukończonej już dysertacji niewiele wnosi wskazanie kiedy została przygotowana koncepcja pracy i otwarty został przewód doktorski – są to raczej etapy formalne przewodu doktorskiego, nie związane z zapowiedzianą w tytule podrozdziału 1.2. metodyką badań.

W strukturze pracy niektóre tytuły podrozdziałów są byt lakoniczne, np. 5.2. Koszty, 5.3. Źródła finansowania, 5.4. Dochody. Tak sformułowane tytuły nie pozwalają czytelnikowi określić dokładnie co będzie tematem danej części pracy. Podobne uwagi tyczą się tytułów niektórych rysunków, np. Rysunek 52. Dopłaty obszarowe; Rysunek 36. Koszty ogółem

Zgodnie z tytułem pracy, głównym celem poznawczym rozprawy było określenie dochodów gospodarstw rolnych specjalizujących się w uprawie ziół i ich porównanie na tle

sytuacji innych typów produkcji rolnej. Poza głównym celem Doktorantka nakreśliła 8 celów szczegółowych. Sądzę, że cele szczegółowe 1 i 2 można uznać raczej za elementy składowe pracy aniżeli cele. Uważam, że cel szczegółowy 5 jest zbyt szeroki, ponieważ ocena poziomu dochodów i efektywności w polskim rolnictwie w porównaniu do innych krajów Unii Europejskiej mogłaby być przedmiotem odrębnych i bardzo szerokich badań.

Doktorantka sformułowała cztery hipotezy, które wprost odnoszą się do tematu pracy. Hipotezy są trafne, czytelnie formułują problem badawczy. Dobór metodyki badań jest właściwy, adekwatny do celu badań i hipotez. Na każdym z opisanych etapów wykorzystano odpowiednie metody, podporządkowane zgromadzonemu materiałowi badawczemu. Kilka drobnych uwag metodycznych dotyczy:

- zaprezentowany na str. 18 rysunek 3 zawiera, moim zdaniem, błąd merytoryczny – obie wyrysowane krzywe są źle opisane,
- w czwartym etapie badań, w którym wykorzystano dane FADN dla porównania wyników ekonomiczno-produkcyjnych gospodarstw zielarskich na tle innych wybranych typów, nie podano (ani w metodyce, ani w rozwiązaniu tematu) liczebności próby.

Podjęty temat pracy Doktorantka osadziła w teoriach ekonomii z zakresu dochodu rolniczego i nierówności dochodowych, ekonomiki rolnictwa w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju i wielofunkcyjności rolnictwa. Studia literatury we wszystkich elementach obejmują postrzeganie i ewolucję zagadnień w różnych nurtach ekonomicznych, sięgając do początków formułowania pierwszych teorii ekonomicznych. Doktorantka potrafi konfrontować ze sobą teorie i poglądy różnych szkół ekonomii. Ponadto, w dalszych fragmentach pracy Autorka przedstawia dodatkowe teoretyczne wprowadzenie do zagadnienia. Przykładem może być omówienie kosztów w rachunku ekonomicznym, źródeł finansowania działalności gospodarczej, wskaźników sprawności i efektywności.

W kolejnych częściach pracy przedstawione zostały wyniki badań. Następujące po sobie rozdziały dotyczą innych zagadnień, kolejno: międzynarodowego porównania sytuacji dochodowej, porównania zasobów czynników produkcji i efektów ich zastosowania w wybranych typach produkcyjnych gospodarstw rolnych, kalkulacje opłacalności różnych upraw zielarskich, aż po integrację w łańcuchu dostaw. Tak więc całość układu się w spójną sekwencję przechodzenia od ogółu do szczegółu.

Szczególnie cenne i warte podkreślenia jest wykonanie wyczerpujących badań i analiz mikroekonomicznych. Na tę rzecz założono i prowadzono plantacje pięciu upraw zielarskich, wraz z kartami technologicznymi. Takie podejście jest dziś bardzo rzadko spotykane w badaniach ekonomicznych, a zabrany materiał tworzy unikatowe źródło danych. Dzięki temu

możliwe było wykonanie kalkulacji opłacalności produkcji ziół. Zaprezentowane w pracy wyniki badań własnych rodzą dwa drobne zastrzeżenia. W tekście pracy powinno znaleźć się zastrzeżenie dotyczące reprezentatywności wyników. Bazując na własnym eksperymencie, powtórzonym (o ile można to poprawnie odczytać z metodyki) dwukrotnie, nie pozwala na uogólnieniami i generalizowanie wniosków dla opłacalności prowadzenia plantacji w ogóle. W innych warunkach i technologii uprawy wyniki ekonomiczne mogłyby się znacząco różnić¹. Po drugie, chcąc właściwie wyeksponować tę część badań własnych w strukturze pracy nadałbym temu osobny tytuł i rozdział. Uważam, że umieszczenie charakterystyki badanego gospodarstwa i kalkulacja upraw w rozdziale zatytułowanym *Łańcuch dostaw branży zielarskiej* nie jest właściwe, ponieważ nie koresponduje z tytułem rozdziału – ma niewiele wspólnego z łańcuchem dostaw. Niemniej, tak przeprowadzone badania własne zasługują na podkreślenie.

Omówienie wyników w dysertacji udowadnia, że Doktorantka dogłębnie zna i rozumie opisywane zjawiska, potrafi je interpretować i posiada umiejętności analiz przyczynowo-skutkowych. Wielopłaszczyznowe odniesienia i przemyślenia uzyskanych wyników dają silne podstawy właściwej oceny czynników kształtujących sytuację dochodową gospodarstw rolnych. Wskazywane czynniki są potwierdzone danymi i trafnie interpretowane. Autorka ma świadomość kompleksowości opisywanego zjawiska, stąd w pracy podjęto wiele wątków analitycznych. Mimo to Doktorantka potrafi skupić się na zasadniczym rdzeniu dysertacji, czyli sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych. W złożoności podjętego tematu umie wartościować poszczególne elementy składowe, nadając odpowiednie znaczenie. Przyjętą optyka, zarówno mezoekonomiczna jak i mikroekonomiczna, prowadzi do podsumowania, które zawiera wnioski naukowe oraz uylitarne w formie wskazań dla branży zielarskiej, gospodarstw rolnych oraz polityki rolnej. W konkluzjach końcowych Doktorantka odnosi się do stawianych w pracy celów i hipotez badawczych. W zasadniczej części (poza drobnymi niedociągnięciami na które wskazuję w części dyskusyjnej recenzji) wnioski wynikają z wykonanych badań, są podparte właściwymi obliczeniami dokonanymi na podstawie dobrze dobranych danych źródłowych. Wnioski mają charakter naukowy, ale także – co jest równie cenne – uylitarny.

Tak więc postawiony w pracy problem badawczy dotyczący kształtowania dochodów rolniczych był, jest i będzie zasadniczy dla gospodarstw rolnych. Przyjęty schemat postępowania badawczego był właściwy, prowadził do realizacji celów pracy i odpowiedzi na stawiane pytania badawcze. Stanowił przy tym konsekwentną ścieżkę logicznego

¹ np. założona plantacja ostropestu nie zostałaby – jak to określiła Autorka – „zjedzona w całości przez szkodnika”

przechodzenia od założeń teoretycznych do badań empirycznych (zasobów czynników produkcji i ich zaangażowania w produkcji ziół).

3. Kwestie dyskusyjne

1. Po lekturze rozdziału 2.2. *Czynniki produkcji w teorii ekonomii i w działalności rolniczej* nasuwają się wątpliwość kompletności i struktury tej części pracy. Jak słusznie zaznacza Autorka czynniki produkcji w rolnictwie to ziemia, praca i kapitał. Jednak w tym rozdziale pracy w zasadzie (poza dwoma zdaniami na str. 33) nie ma mowy o kapitale, a przecież specyfika kapitału w rolnictwie i jego wpływ na dochody rolnicze są znaczące w rozważaniach ekonomicznych. Ponadto w nienumerowanym fragmencie „Czynnik pracy dawniej i współcześnie” pominięto zapowiedziany w tytule fragment *współcześnie*. Pisząc pracę z ekonomiki rolnictwa w stosunku do teorii ziemi zabrakło wskazania (i ekonomicznych konsekwencji) najważniejszych charakterystyk tego czynnika, a więc kwestii niepomnażalności, nieprzemieszczalności, niezniszczalności i przestrzennego jej charakteru.

2. W części pracy dotyczącej analizy handlu zagranicznego ziołami i przyprawami na świecie w opisach tabel 2 i 3 są błędy, ponieważ wskaźniki dynamiki o podstawie stałej (2007=100) dla 2017 roku i wskaźniki łańcuchowe dynamiki o podstawie zmiennej (rok poprzedni=100) są takie same (np. Holandia w 2017 roku odpowiednio: 253,90 i 253,9). Moim zdaniem zły jest tytuł w tab. 3 ponieważ raczej niemożliwy jest aż tak duży coroczny przyrost eksportu. W tabeli 2 trzykrotnie zawarto informację (w tytule i 2 pierwszych wierszach) „Wskaźniki dynamiki o podstawie...”, ale brakuje wskazania czego dotyczą zmiany; z opisu zawartego w treści pracy wnioskuję, że chodzi tu o dynamikę wartości (a nie wolumenu) eksportu. W opisie handlu zagranicznego Autorka nie wskazuje przyczyn dla których powierzchnia uprawy i zbiory ziół i przypraw w Holandii są niemal zerowe, a jednocześnie jest to największy europejski eksporter.

3. Pisząc o czynnikach kształtujących dochody w rolnictwie w Polsce Doktorantka wskazuje, i słusznie, na akcesję Polski do Unii Europejskiej. Zdaniem Autorki rozszerzenie dało nowe możliwości dwojakiego rodzaju, tj. transfer środków publicznych do (a) rolnictwa oraz (b) na wieś, wynikających z mechanizmów Wspólnej Polityki Rolnej (str. 73). Znając znaczenie WPR nie umniejszam roli wsparcia jakie trafiło do rolnictwa i na obszary wiejskie po akcesji, jednak moim zdaniem, poza transferami, fundamentalnym elementem akcesji było włączenie rolnictwa w obszar funkcjonowania Jednolitego Rynku UE. Możliwości rozwoju rolnictwa i poprawy sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych możliwe były m. in. poprzez bardzo duży wzrost eksportu rolnego (z 3,5 mld euro w 2003 roku do ponad 30 mld euro w

2019 roku), z którego obecnie w strukturze geograficznej około 80% trafia na rynki pozostałych krajów UE. Okres członkostwa wpłynął na przyspieszenie przemian strukturalnych w rolnictwie, tak koniecznych w sektorze rolnym w Polsce z punktu widzenia kształtowania dochodów. Sprowadzenie akcesji do UE jedynie do wsparcia rolnictwa środkami UE jest zbyt dużym uproszczeniem. Mam też wątpliwość, czy wśród czynników determinujących poziom przychodów i dochodów gospodarstw rolniczych (tab. 10) pierwszym i najważniejszym są instrumenty wsparcia w ramach polityki rolnej – tu, podobnie jak w innych uwagach szczegółowych, konieczna jest krytyczna dyskusja z literaturą przedmiotu.

5. Powołując się na opracowanie Józwiaka i Kagana (2008) Doktorantka pisze, że „struktura majątku produkcyjnego decyduje o możliwościach wytwórczych gospodarstwa rolniczego”. Moim zdaniem, po pierwsze, o możliwościach wytwórczych decyduje nie tylko struktura, ale przede wszystkim ilość i jakość majątku produkcyjnego. Po drugie, szukając argumentów tego sądu w opracowaniu Józwiaka i Kagana (2008) w ogóle nie znalazłem wzmianki o wpływie struktury majątku na poziom wytwarzania.

6. Dla właściwej analizy i interpretacji zjawisk ekonomicznych konieczne jest przedstawienie nie tylko wartości względnych, ale także bezwzględnych. W konsekwencji na str. 65 pominięcie wartości bezwzględnych powoduje, że bardzo trudne w interpretacji jest chociażby wyjaśnienie skali wzrostu eksportu w Czechach: „Największe wzrosty wartości eksportu ziół i przypraw zaobserwowano w Czechach (ponad 10-krotnie)”, czy komentowanego dalej wzrostu: „Wśród małych eksporterów zdarzały się wzrosty wynoszące w danym roku nawet po kilkaset procent”. Innym przykładem jest ocena skali inwestowania (str. 124). Autorka wskazuje, że gospodarstwa przejawiały agresywną politykę inwestycyjną przeznaczając na inwestycje 39% wszystkich wydatków. O skali inwestowania świadczy nie udział w całkowitych wydatkach, ale relacja względem stanu wyjściowego majątku. Niestety, tego nie można określić na podstawie tekstu pracy, ponieważ w podrozdziale *Kapitał* nie podano wartości majątku badanych gospodarstw (a to przecież jest podstawowa informacja w charakterystyce podmiotów i analizach).

7. Przedstawione w rozprawie wnioski generalnie wynikają z przeprowadzonych badań i analiz. Odpowiadają one na postawione w pracy hipotezy oraz pytania badawcze. Uważam jednak, że zaproponowane wnioski wymagają dopracowania i sprecyzowania myśli. Wnioski są najistotniejszą częścią każdego opracowania, a w tym przypadku dowodem umiejętności analitycznego i syntetycznego podsumowania całości wywołu naukowego, dlatego muszą być konstruowane z najwyższą precyzją. Niektóre z przedstawionych, np. punkt 3, jest raczej podsumowaniem wyników bez wyraźnie określonego wniosku. Część sentencji jest

powtórzeniem wcześniejszych fragmentów pracy, np.: „W produkcji ziół mamy do czynienia z wieloma pracami, które przy małej skali produkcji są wykonywane ręcznie, czyli generują popyt na pracę ludzką. W przypadku niektórych odmian ziół zbiór ręczny jest niezbędny dla zachowania walorów użytkowych roślin i ich jakości”. Czytając wnioski czytelnik ma prawo oczekiwać, że w treści pracy znajdzie ich dowód, a często tego brakuje, np.:

- „W przypadku niektórych odmian ziół zbiór ręczny jest niezbędny dla zachowania walorów użytkowych roślin i ich jakości” - w pracy nie była porównywana i analizowana forma zbioru ziół pod względem ich wpływu na walory użytkowe roślin i ich jakość;

- „W ujęciu lokalnym, rynek ma cechy zbliżone do monopolu, gdzie jeden przetwórca dyktuje warunki pozostałym uczestnikom, szczególnie dostawcom” - struktura rynku lokalnego i warunki kontraktów nie były analizowane;

- „Sprzyjającą ku temu okolicznością jest rosnące zapotrzebowanie na surowce zielarskie i zmiany świadomości konsumentów, którzy poszukują tradycyjnych i ekologicznych metod odżywiania i dbania o zdrowie” – w pracy nie ma analizy popytu i zmian zachowań konsumentów na rynku ziół.

8. W opracowaniu wykorzystano dane pochodzące z gospodarstw rolnych specjalizujących się w produkcji ziół, tj. takich, w których udział wartości ziół w wartości ogółem wynosił minimum 25%. Zatem czytając tytuł pracy, a więc: „Znaczenie produkcji surowców zielarskich w kształtowaniu sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych...” treść pracy powinna zawierać odpowiedź na pytanie jakie jest znaczenie – czyli udział – produkcji zielarskiej w całkowitych dochodach. Tymczasem w pracy obliczono dochodowość produkcji wybranych ziół i oceny sytuacji gospodarstw zielarskich na tle innych typów produkcji rolnej. Czy zatem tytuł w pełni oddaje zawartą w pracy treść?

4. Uwagi szczegółowe oraz techniczno-redakcyjne

str. 9 – „Brak możliwości konkurowania na tradycyjnych rynkach rolnych, tj. w produkcji wieprzowiny, wołowiny, drobiu, mleka krowiego czy zbóż” – z czego wynika to przekonanie o braku możliwości konkurowania?

str. 10 – „współcześnie promowaną idee biogosparki” – ideę

str. 11 – „charakterystyka łańcucha dostaw branży zielarskiej” - dostaw w branży zielarskiej

str. 21 – „poniesionych nakładach i kosztach” – czym w kartach technologicznych różniły się poniesione nakłady od poniesionych kosztów?

str. 24 – „następuje wyraźne zmniejszanie znaczenia pierwotnej funkcji rolnictwa jako producenta żywności i surowców rolniczych, a wzrost znaczenia funkcji społecznej i

środowiskowej.” – ta teza wymaga udowodnienia tym bardziej, że w dalszej części pracy, np. na str. 30 nawet w koncepcji rolnictwa wielofunkcyjnego funkcje produkcyjne są wymieniane jako pierwsze,

str. 36 – „Efektywne gospodarowanie czynnikami produkcji zależy od ich dostępności.” – zasoby czynników produkcji są tylko niewielkim elementem wpływającym na efektywność gospodarowania. Można znaleźć szereg przykładów podważających tę tezę, tzn. zasoby są bardzo duże, ale ich efektywność mała, i odwrotnie.

str. – „Po zmianach ustrojowych oraz odzyskaniu niepodległości w 1989” – dość jednoznacznie Doktorantka definiuje poprzedni ustroj kraju

str. 56, Rysunek 8. – ten rysunek jest nieczytelny z tego powodu, że nakładają się linie poszczególnych krajów oraz dobrane kolory są niemal identyczne (Hiszpania i Litwa; Estonia-Finlandia; Niemcy-Słowacja; Czechy-Rumunia). Przy prezentacji danych dla wielu krajów w dynamice właściwsza jest po prostu tabela. Ponadto na rys. 7 opis krajów jest w języku polskim, a na rys. 8 po angielsku – warto przyjąć ujednolicony standard.

str. 63 – czy właściwe i prowadzące do konstruktywnych wniosków jest wyliczenie korelacji wartości eksportu ziół względem (1) wartości PKB i (2) wartości importu ogółem?

str. 64 – dokonując analizy eksportu ziół i przypraw z UE w oparciu o rys. 12 przesadą jest opis, że są to bardzo szczegółowe dane: „Dokonując analizy bardzo szczegółowych danych”; poza tym przedstawione dane nie pozwalają na wniosek, że skala eksportu wpływa na różnorodność kierunków sprzedaży.

- str. 64 „i wadze 25,3 tys. ton”: wolumenie lub masie

- „umocnienie pozycji Niemiec...”, „pierwsza piątka państw...”, „top 5 krajów UE...”, „gospodarstwa wyspecjalizowane w produkcji ziół znalazły się w zdecydowanej czołówce, zajmując drugie miejsce”, „gospodarstwa zbożowe były liderem” – są to określenia raczej sportowe niż naukowe. Z kolei niektóre określenia są byt emocjonalne i poetyckie, np. „na skraju urokliwej Puszczy”, „zakątek kraju”, „w małej, ukrytej wśród lasów wsi”

Niektóre określenia są mało precyzyjne lub językowo niezgrabne, np.: „Kryzysowy 2009 rok nie był najgorszy – str. 66”, „Kryzysowy 2009 rok nie był zły – str. 62”

str. 73 – „W Unii Europejskiej... tworzącego Europejską Wspólnotę Gospodarczą” – główne przyczyny wprowadzenia Wspólnej Polityki Rolnej był inne, nie związane (na etapie tworzenia WPR) z retransferem

str. 74 - W odpowiedzi na problem badawczy postawiony w tytule rozdziału 4.1. *Czynniki różnicujące dochody w rolnictwie* zabrakło dowodów i odpowiedzi na przyczyny

zróznicowania, ponieważ część bezpośrednio związana z tytułem to zaledwie jedno zdanie pochodzące z badań Gołasy, że w latach 2005-2012 zróznicowanie dochodów gospodarstw rolnych miało podobną tendencję do zmian w gospodarstwach domowych. Pozostała część tego rozdziału dotyczy czynników wpływających na poziom dochodów, a nie ich zróznicowanie.

- str. 86 – w tabeli 16 podano złe źródło danych; podobnie na rys. 21
- str. 102 – duży udział aktywów trwałych w aktywach ogółem w gospodarstwach rolnych nie musi oznaczać „agresywnej polityki inwestycyjnej”. Wynika on najczęściej ze specyfiki prowadzenia działalności rolniczej.
- str. 103 – „Jedną z miar stopienia wykorzystania siły pociągowej jest liczba ciągników na 100 ha UR” – nie, jest to tylko wskaźnik wyposażenia, a nie miernik wykorzystania i na tej podstawie nie można mówić o lepszej efektywności wykorzystania ciągników w gospodarstwach zielarskich
- str. 105 – „Racjonalne wykorzystanie czynników produkcji uzależnione jest od rachunku kosztów i opłacalności produkcji w gospodarstwie rolnym” – jest to stwierdzenie „dość” przewrotne, bowiem to raczej rachunek opłacalności produkcji definiuje racjonalność wykorzystania czynników produkcji
- str. 115 – produktywność ziemi Doktorantka definiuje i interpretuje jako miernik „potencjału produkcyjnego z ha użytków rolnych” co nie jest właściwe, bowiem ten wskaźnik produktywności ziemi jest miernikiem efektywności, a nie potencjału. Potencjał określa zasób (ilość), jakość i kierunek wykorzystania czynnika.
- str. 134 – „W przypadku inwestycji brutto na ha użytków rolnych merytoryczne wyjaśnienie kierunku wpływu zmiennej [na dochód] nie jest jednoznaczne.” – w nawiązaniu do uwagi związanej z przeliczeniem inwestycji, może lepsze byłby uwzględnienie wartości inwestycji względem stanu środków trwałych?
- str. 136 „gospodarstwo uprawiało 64,15 ha użytków rolnych” – gospodarstwo posiadało 64,15 ha UR; uprawia się rośliny, nie hektary
- str. 136 – „...są gwarancja dużych dochodów” – jak należy rozumieć „duże dochody” (w pracy ekonomicznej poświęconej dochodom)
- str. 137 – w tabeli 27 nagłówek „Gospodarstwo” jest mylący; określenie „/gospodarstwo” jest zbędne, bo to definiuje tytuł „... w badanym gospodarstwie”
- str. 138 – w tabeli 28 w źródle nie „z badanych gospodarstw”, bo chodzi o jedno gospodarstwo
- str. 138 – „Udział poszczególnych roślin uprawnych dostarcza informacji, czym zajmuje się gospodarstwo” – tak, ale przy założeniu całkowitego pominięcia produkcji zwierzęcej

- str. 140- 147 – w opisie poszczególnych ziół (pochodzenie, wymagania uprawowe, właściwości lecznicze...) brakuje podania źródeł literaturowych
- str. 148 – „IRGŻ” – IERiGŻ
- str. 149 i str. 150 – tabela 35 i rysunek 61 są powieleniem, ponieważ prezentują identyczne informacje
- str. 153 – o ile treść informacji zawartych w tab. 37 nie budzi wątpliwości, to analiza dynamiki w oparciu o zaledwie dwa lata jest wątpliwa
- str. 155 - „najbardziej optymalnych” - pleonazm językowy
- str. 177 – „Dzierżawiły one najmniej użytków rolnych ze wszystkich badanych typów gospodarstw, w największym stopniu bazowały na własnych zasobach ziemi.” – w zasadzie oba człony tego zdania oznaczają to sam.
- str. 193 - czy Doktorantka miała w rękach i czytała cytowane opracowanie wydane w Londynie w 1776 roku: Smith A.: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of the Wealth of Nation?*

5. Konkluzja

Koncepcja pracy, postawione cele i hipotezy, użyte metody rozwiązania problemu i sformułowane w podsumowaniu wnioski wpisują się w problematykę badawczą z zakresu ekonomii. Zebrany materiał badawczy, w tym empiryczne badania własne, precyzyjnie odnosi się do tematu pracy. Zastosowane w pracy metody są adekwatne do zgromadzonego materiału badawczego i właściwie stosowane. W całej pracy, nie wyłączając części empirycznej, Doktorantka odnosi się do teorii ekonomii, weryfikuje wyniki własne z rezultatami innych autorów. W pracy Doktorantka udowodniła także umiejętność łączenia cząstkowych wyników w spójną analizę zależności wiedząc, że sytuację dochodową gospodarstw rolnych kształtuje szereg jednocześnie oddziałujących czynników. Wszystkie wymienione elementy składają się na poprawny wymiar w zakresie treści rozprawy i tworzą pracę metodycznie, analitycznie i merytorycznie spójną. Tak więc recenzowana rozprawa reprezentuje właściwy poziom naukowy, zawiera elementy nowości naukowej, a wskazane w recenzji uwagi polemiczne i techniczno-redakcyjne nie umniejszają pozytywnej ocenie recenzowanej pracy.

Podsumowując recenzję stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Magdaleny Golonko pt.: *„Znaczenie produkcji surowców zielarskich w kształtowaniu sytuacji dochodowej gospodarstw rolnych (na przykładzie województw podlaskiego i lubelskiego)”*, przygotowana pod kierunkiem dr hab. inż. Tomasza Rokickiego i dr hab. Marcina Wysokińskiego – promotora pomocniczego, stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje ogólną

wiedzę teoretyczną Autorki w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse. Rozprawa potwierdza też umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i wykorzystania metod rozwiązania postawionego problemu badawczego. Wyczerpuje to wymagania art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1669).

Wnioskuje o dopuszczenie Pani mgr Magdaleny Golonko do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk w dyscyplinie ekonomia i finanse.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'Wawrzyniec Gąbka', is written in a cursive style.